

HADIIPARI EGYÜTTMŰKÖDÉS A KGST KERETEI KÖZÖTT, 1956–1965*

„A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) Hadiipari Állandó Bizottság tevékenységét az 1963 óta eltelt időszakra vonatkozóan a Bizottságban résztvevő tagállamok közötti együttműködés további fejlesztése és szilárdítása jellemzi a hadiipar valamennyi területén. Az országok számos új, korszerű fegyverzetfajta gyártását sajátították el (hangsebességen felüli repülőgépek, rakéták, egyes páncélozott harckocsi fegyverzet-fajták, harckocsi elhárító eszközök, rádiótechnikai fegyverzet stb.). Ez lehetővé tette a Varsói Szerződésben résztvevő országok hadseregei műszaki ellátásának javítását; katonai és gazdasági szempontból racionálisabbak lettek a haditechnika kölcsönös szállításának irányai.” – jellemezte a fennálló helyzetet 1966 júniusában Kardos János vezérőrnagy, a Magyar Néphadsereg (MN) Vezérkara Anyag- és Technikai Csoportfőnöke.¹ A jelentés valójában nem csupán az előző három év, hanem egy több mint tízéves – számos buktatóval tűzdelt – folyamat eredményeiről számolt be. A szocialista blokkon belüli hadiipari együttműködés kerete és tartalma is jelentős változásokon ment át az 1950-es évek közepétől, s talán nem túlzás azt állítani, hogy a KGST-n belüli szakítás és kooperáció² egyik legsikeresebb területévé vált.

A KGST-ről és az abban résztvevő országok gazdasági együttműködéséről az utóbbi húsz évben alig jelent meg összefoglaló munka,³ miközben széles körben ismert és elfogadott nézet, hogy a szocialista integráció működése erőteljesen befolyásolta az egyes nemzetgazdaságok lehetőségeit és mozgásterét. A tagországok közötti műszaki és tudományos együttműködésnek az 1960-as évek közepére alakult ki valamifajta bejáratott gyakorlata. Az egyik legfontosabb terület a termelési kooperáció volt, amely „a termelők előre megtervezett, tartós együttes tevékenysége, [...] célja valamely végtermék előállítás, egyes alkatrészeinek, fő- vagy részegységeinek gyártásmegosztása alapján. A kooperáció során nemcsak a gyártást, hanem a tervező-konstruktóri munkákat, a pótkatrészek gyártását, a szervízhálózat kiépítését és az értékesítést is megosztják.”⁴

* A tanulmánnyal kapcsolatos kutatásokat a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Ösztöndíja támogatásával végeztem. A dolgozat kibővített változata a Partnership for Peace Consortium Military History Working Groupjának „Multi-national Operations, Alliances and International Military Co-Operation: Past and Future” címmel 2005. április 4–8. között Bécsben rendezett konferenciáján „From Commands to Coordination: Defence Industry Co-operation within the Member-States of the Warsaw Pact, 1956-1965” címmel megtartott előadásomnak.

¹ MN Vezérkara 4. Csoportfőnökség: Jelentés Honvédelmi Miniszter Elvtársnak a KGST HÁB beszámoló tárgyában. Hadtörténelmi Levéltár (HL) MN 1966/T 102/04/23.

² Az 1962-ben jóváhagyott „A szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelvei” című dokumentum a következők szerint definiálta a tagállamok közötti szakosítást: „az egynemű termékfajták termelését egy vagy néhány szocialista országban összpontosítják az érdekelt országok szükségleteinek kielégítésére, ezzel kapcsolatban emelik a termelés technikájának és szervezetének színvonalát, valamint a termelési kooperációt az országok között. A termelés nemzetközi szakosításának az az eredménye, hogy növekszik a termelés mennyisége, csökken önköltsége, és tökéletesednek a termékek technikai jellemzői.” Meisel 1979. 91. o.

³ Lásd például Szelecki 1986. vagy Brine 1992.

⁴ Meisel 1979. 91–92. o.

Az alábbiakban egy speciális szektorban, a hadiiparban fogom szemügyre venni a KGST-n belüli együttműködés intézményi kereteinek kialakulását és az egyeztetési mechanizmusok működését. Külön figyelmet szentelek majd a partnerországok motivációinak: miért volt érdekelt a Szovjetunió a haditechnikai termelés felosztásában, s milyen érdekek mozgatták a kisebb tagállamokat, köztük Magyarországot, a szakosítás kialakításánál.

Utasításos haderőfejlesztés

A hidegháború első éveiben, az 1950-es évek elején közvetlen moszkvai utasítások alapján kezdődött meg a szovjet blokkhoz tartozó országokban a tömeghadsergek kiépítése és a hadiipar kiemelt fejlesztése. Az autark gazdaságfejlesztési dogmának megfelelően minden szocialista ország teljes önállóságra törekedve próbálta saját maga felszerelni hadseregét, s ehhez kiépíteni a hadiipar minden ágazatát a töménysalétromsavgyártástól a lövegyártásig. Így az összes közép-kelet-európai országban szovjet licenccen és gyártástechnológián alapuló, azonos termékstruktúrájú üzemek sora létesült, amelyek gyártókapacitását eleve háborús körülményekre és nagyságrendekre méretezték. A szovjet tanácsadók mindenhol közvetlenül felügyelték és irányították ezeket a beruházásokat, többoldalú tapasztalatcsere vagy egyeztetés gyakorlatilag nem létezett.

A direkt utasításos „együttműködési” modellre kitűnő példa az 1951. január 9. és 12. között Moszkvában megtartott értekezlet, amelyen a szocialista világ katonai kérdései kerültek napirendre. Mivel a Szovjet Hadsereg Vezérkara úgy ítélte meg, hogy a NATO 1953 végére teljesen fel lesz készülve a következő háborúra, ezért ennek ellensúlyozására a szocialista országok hadseregeit is gyorsított ütemben kellett fejleszteni. Maga J. V. Sztálin közölte utasítását a kommunista testvérpártok jelenlévő vezetőivel és honvédelmi minisztereivel, hogy a korábban 1956-ra tervezett hadsereglétszámot és felszereltséget legkésőbb 1953 végére el kell érni.⁵

Kevésbé ismert, hogy ezen az értekezleten legalább két konzultatív testület felállításáról is döntöttek. Alekszander M. Vasziljevskij marsall szovjet honvédelmi miniszter vezetésével meg is alakult egy ún. „Koordinációs Bizottság a Népi Demokráciák Fegyveres Erőinek Kiépítésére”.⁶ Határozat született továbbá a fegyverzet-, lőszer- és haditechnika gyártás kérdéseinek felülvizsgálását és egyeztetését végző bizottság létrehozásáról is. Ennek feladata az lett volna, hogy a különféle katonai megrendeléseket az egyes szocialista országok iparának lehetőségei figyelembe vételével szétossza. A partnerországok két-két (egy-egy civil, illetve katonai) képviselőjét még 1951 márciusában össze kellett volna hívni az Egyeztető Bizottság megalakítására, ám erre – feltehetőleg a szovjet ellenérdekltség miatt – nem került sor.⁷

⁵ Rákosi 1997. 860–861. o. Jellemző epizódja volt a tanácskozásnak, hogy amikor Rokosszovszkij marsall, lengyel honvédelmi miniszter erőltetnül tiltakozni próbált a lehetetlen feladat ellen, Sztálin csak annyit kérdezett lakonikusan, hogy tudja-e garantálni, hogy 1956-ig nem lesz háború, mert ha nem, úgy helyesebb, ha teljesítik a kiszabott feladatot. Lásd uo.

⁶ Baev 2003. 2. o. A testület további működéséről nem állnak rendelkezésre információk.

⁷ Bata István honvédelmi miniszter feljegyzése Rákosi Mátyás MDP első titkárhoz. 1954. április 21. Magyar Országos Levéltár (MOL) M-KS 276. f. 65. cs. 195. ö. e. 553–556. o.

Az első szórványos kapcsolatfelvételekre a kisebb szocialista országok között 1952–53-ban került sor a hadiipar területén, ám az együttműködés konzultációkban és szerény nagyságrendű kölcsönös szállításokban merült ki. Magyarország például 1952 augusztusában Lengyelországgal, Csehszlovákiával és Romániával szerződött haditechnikai árucserére, de az azévi hadianyag-szállítás összesen sem érte el a 3 millió forintot. 1953–54-re nagyszabású, több százmillió forintos haditechnikai exportot terveztek a három szerződött partnerrel, valamint Bulgáriával,⁸ ám ezek realizálásáról nincsen biztos információ.

A szocialista táboron belüli együttműködés hiányosságaira már Bata István honvédelmi miniszter is felhívta a figyelmet egy Rákosi Mátyásnak írt 1954. áprilisi feljegyzésében. Eszerint a hadiipari Egyeztető Bizottság „nem működik, pedig a KGST-hez hasonló működése a népi demokráciák hadiiparának bizonyos vonatkozású profilírozása és kölcsönös ellátása egyes cikkekből ismételten nagyon komoly mértékben megkönnyítené a hadseregek korszerű hadianyagokkal való felszerelését”.⁹ Az ügy azonban még egy évig kívül esett a párt- és állami vezetés látóköréből, hiszen a Nagy Imre-program jegyében éppen a túlméretezett hazai hadiipar konverziója volt a legfőbb cél.

Rákosi hatalomba való visszatérését követően, 1955 februárjában ismét Bata István összegezte a Magyar Néphadsereg 1956–1959. évekre vonatkozó fejlesztési terveit s ennek a hazai hadiipart érintő vonatkozásait.¹⁰ A hadsereg mintegy 8,8 milliárd Ft értékű katonai terméket kívánt legyártatni a hazai iparral úgy, hogy 1956-ban a gyártásfelkészülés kezdődjék meg, s a sorozatgyártás 1957-től növekvő ütemben fusson fel 1959-re. Az előzetes igények alapján a HM arra számított, hogy az említetten felül 2,8 milliárd Ft értékben fognak hadianyagot rendelni a szövetséges országok.¹¹

1955 őszén azonban – részben pénzügyi okokból, részben a partnerországok változó igényei nyomán – a HM gyakorlatilag nullára csökkentette az 1956-ra vonatkozó hazai megrendelést, és a következő évekre sem tudott semmilyen konkrétummal szolgálni. A hadiipari vállalatokat felügyelő Kohó- és Gépipari Minisztérium (KGM) „B” részlege (korabeli rövidítéssel: KGM/B) termelési terve így rögvest a harmadával csökkent (2750 millió forintról 2050 millió forintra). Emiatt szinte minden hadiipari üzemnél kapacitáskihasználási problémák léptek fel (pontosabban újultak ki, hiszen 1953 nyara óta amúgy is drasztikusan visszaestek a katonai megrendelések).¹²

Így nem csoda, hogy Magyarország igen erőteljesen szorgalmazta a szocialista országok gazdasági együttműködésének szorosabbra fonását, amint ez egy 1956. januári magyar előterjesztésből is kiderül. A soron következő KGST-ülésszakon ismertetendő magyar referátum tervezetében a következők olvashatók a hadiiparral kapcsolatban: „Az egész szocialista tábor érdekei szempontjából helyesnek tartanánk, ha a baráti országok

⁸ Okváth 1998. 270–271. o.

⁹ MOL M-KS 276. f. 65. cs. 195. ö. e. 553–556. o.

¹⁰ Csergő János elvtársnak, Kohó- és Gépipari Minisztérium. 1955. február 11. Bata István vezérezredes. MOL XIX-F-6-aa 7. d.

¹¹ A levél szerint mintegy 8 ezer Gorjunov-géppuska, 850 db (57, illetve 85 mm-es) légvédelmi ágyú, 3 ezer páncéltörő ágyú, több mint 200 Pauzo-lőelemképző és több tucat lokátor szállítására mutatkozott igény. Lásd uo.

¹² MDP KV Ipari és Közlekedési Osztálya: Feljegyzés a KGM/B második öt éves tervével kapcsolatos problémákról. 1955. október 18. MOL M-KS 276. f. 95. cs. 230. ö. e. 81–82. o.

is növelnék a magyar gépek behozatalát, és közös megállapodással biztosítanánk, hogy például a magyar hadiipar, melynek kapacitását jelenleg csak 28%-ban használjuk ki eredeti rendeltetésére, a baráti országoktól megfelelő rendeléseket kapjon.”¹³

A KGST-ben eközben változások jelei mutatkoztak. A szervezetben 1954-től napirnden volt az 1956–60. évekre szóló gazdasági tervek kölcsönös egyeztetése. Az első véleménycserét a gépipari szakosításról folytatták a KGST VI., budapesti ülészakán 1955 decemberében. Az ágazati együttműködések összehangolása érdekében a KGST VII., 1956. májusi, berlini ülészakát követően hét állandó bizottságot állítottak fel: Villamosenergetikai, Gépipari, Színesfémkohászati, Kőolaj- és Gázipari, Vegyipari, Kohászati, valamint Külkereskedelmi Állandó Bizottságot.¹⁴

1955–1956 fordulójától ugyancsak fordulat volt észlelhető a szovjet katonai stratégiai gondolkodásban is. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a NATO-nak a nyugatnémet hadsereggel kiegészülő szárazföldi erőit és az Amerikai Egyesült Államok nyugat-európai harcászati-hadműveleti atomeszközeit csak úgy képes ellensúlyozni a Szovjetunió, ha minden Varsói Szerződés (VSZ) tagország haderejét modernizálják, és harcértéküket a Szovjet Hadsereg szintjére emelik.¹⁵

Az együttműködési keretek kialakítása

A KGST-ben és a VSZ-ben egyidejűleg érlelődő változások együttes eredményeként megkezdődött a hadiipari együttműködés formai kereteinek kialakítása. A keleti blokk kommunista és szocialista pártjainak 1956. június 23-i moszkvai találkozásán született döntés az 1956–1965. évi hadiipari és kölcsönös hadianyag szállítási tervek egyeztetéséről. A orosz fővárosban egy hónappal később, július 20. és 30. között megtartott értekezleten Bulgária, Magyarország, az NDK, Lengyelország, Románia, Csehszlovákia és a Szovjetunió képviselői megtárgyalták és rögzítették a hadiipari termelés megosztását. Mindezt azzal a céllal, hogy biztosítsák a résztvevő országok hadseregeinek fegyverzeti rendszerekkel való ellátását, valamint a honvédelmi iparok termelő kapacitásait a legcélszerűbben használják ki. Az 1957–1960. évekre vonatkozó kétoldalú szállítási szerződéseket 1956. október–november folyamán kívánták megkötöni. Kilenc csoportba sorolva több mint 70 féle fegyver, jármű, műszer és katonai felszerelés gyártását osztottak fel egymás között úgy, hogy a csúcstermékek többsége a Szovjetunióban készül.¹⁶

A hadiipari szakosítás és munkamegosztás összehangolására egy új állandó bizottságot is létrehoztak a KGST-n belül: a Hadiipari Együttműködési Állandó Bizottságot (HEÁB). 1956. szeptember 23–28. között került sor Moszkvában a HEÁB alakuló ülésére, amelyen 7 szakmai albizottságot (szekciót) hoztak létre: repülőipari; gyalogsági, tü-

¹³ Az 1956-os KGST értekezlet előkészítő anyagai. MOL XIX-A-2-p 20. d.

¹⁴ Meisel 1979. 13. és 92. o. Az állandó bizottságok feladatköréről lásd részletesen Meisel 67–69. o.

¹⁵ Okvát 1998. 346. o.

¹⁶ Az európai népi demokratikus országok és a Szovjetunió képviselőinek az 1956. július 20. és 30. között Moszkvában megtartott 1956–1965. évekre vonatkozó hadiipari és kölcsönös hadianyag szállítási tervjavaslat megtárgyalásának kérdésével kapcsolatos értekezlet jegyzőkönyve. MOL M-KS 276. f. 53. cs. 300. ó. e.

zérési és aknavető fegyverzet; páncélosanyagok és tüzérségi vontatók; lőszeres, robbanóanyagok és lőporok; híradástechnikai; hadihajó-gyártási; műszaki anyagok; valamint vegyvédelmi anyagok témakörében.¹⁷

Az ősz folyamán a Szovjetunió korszerű légvédelmi (SZON-9-es lokátor) és híradástechnikai eszközök (rövid-, illetve ultrarövid-hullámú rádiók és front-hadsereg rádióberendezések) gyártási licencének átadását ajánlotta fel Magyarországnak, továbbá aláírtak egy megállapodást is az elektronikai háttérpar megeremtéséről.¹⁸

Az 1956. októberi lengyel válság és a magyar forradalom azonban hónapokra elterelte a figyelmet az együttműködés részleteinek kidolgozásáról, 1957 első felétől pedig a VSZ hadseregeinek átfegyverzése körül bontakozott ki hosszadalmas vita. Ennek nyugvópontra jutásáig lehetetlen volt meghatározni, hogy egyáltalán milyen fegyverzetek, járművek és felszerelések maradnak rendszerben, illetve milyen új eszközök gyártására kell felkészülni.

A hazai hadiipar pozíciói ráadásul tovább romlottak, mert nemcsak hogy a Magyar Néphadsereg igényei minimalizálódtak, hanem a KGST tagországok is szorniózták – az „ellenforradalom” utáni bizonytalan helyzetre hivatkozva – a legnagyobb volumenű megrendeléseiket (a lokátorokét és a légvédelmi lövegeket).¹⁹

A KGST HEÁB 1957. decemberi moszkvai ülésén mindenesetre több elvi határozat született a blokk országainak szorosabb katonai együttműködéséről. Az elsődleges cél az volt, hogy a tagországok 1959–1965 közötti népgazdaság-fejlesztési terveiben a hadiipari termelés és a kölcsönös hadianyag-szállítások szempontjait érvényesíteni lehessen. A bizottság célszerűnek tartotta, hogy 1958 első felében napirendre tűzzék az 1965-ig szóló perspektivikus tervek összehangolását is. A HEÁB egyúttal felkérte a résztvevő országok tervhivatalait, hogy gyorsítsák fel a népgazdaság-mozgósítási tervek egyeztetését.²⁰

Csak közvetett forrásokból tudható, hogy 1958. május első napjaiban döntött végérvényesen a VSZ Egyesített Fegyveres Erőinek Főparancsnoksága (EFEF) a tagországok hadseregeinek leendő szervezetéről és fegyverzeti rendszereiről.²¹ A döntés részletei egyelőre nem ismertek, ám a tagországok hadiiparának olyan korszerű eszközök gyártására kellett felkészülnie, amely gyökeres technológiai váltást is igényelt (rövidhullámú rádiók, elektronikai részegységek stb.). Magyarország számára azonban a fegyverzetről és haditechnikáról szóló döntés igen hátrányos volt. Kiss Árpád OT-elnök számára az OT Katonai Főosztálya által készített előterjesztésből²² kiderül, hogy a korábbi megállapodásokban

¹⁷ Kivonatos jelentés a Hadiipari Állandó Bizottság moszkvai tárgyalásáról. 1956. október 1. MOL M-KS 276. f. 66. cs. 43. ő. e.

¹⁸ Thürmer 1981. 30. o.

¹⁹ OT Katonai Főosztálya: A KGM/B helyzetjelentéséről készítendő előterjesztés 8. sz. munkacsoportjának jelentéstervezete. 1961. január 30. MOL XIX-F-6-dd 24. d.

²⁰ 2. sz. jegyzőkönyv a [KGST] Hadiipari Együttműködési Állandó Bizottság[a] 1957. december 10–14. között Moszkvában megtartott üléséről. MOL XIX-F-6-dd 59. d.

²¹ A Magyar Néphadsereg Vezérkara Anyagtervezési és Technikai Csoportfőnökségének vezetője Apró Antalnak írott 1958. április 23-i levelében még nem tudott ilyen döntésről. Lásd: Észrevételek a KGM/B munkájáról készült előterjesztéshez. MOL XIX-A-2-gg 63. d. Az OT Katonai Főosztálya viszont már a döntés lényegét ismerve tette meg javaslatait az OT elnökének. Lásd: A Magyar Fél álláspontja az értekezlet 2. napirendi pontjához. 1958. május 9. MOL XIX-A-16-i 10. d.

²² A Magyar Fél álláspontja az értekezlet 2. napirendi pontjához. 1958. május 9. MOL XIX-A-16-i 10. d.

szereplő termékek mindössze 15%-ának legyártására volt továbbra is igény (az 1959–1965 közötti időszakot illetően 700 millió rubelről 100 millióra zuhant a várható megrendelés), miközben még az eredeti nagyságrend esetén sem lett volna teljes egészében lekötve a magyar hadiipar kapacitása. Hazánk tehát végtelenen rá volt szorulva a nemzetközi együttműködésre, hiszen ez volt az egyetlen reménye, hogy az iparnak megrendelést szerezzen, illetve ellentételezhesse a Magyar Néphadsereg fejlesztéséhez szükséges nagymennyiségű haditechnikai importot. A katonai főosztály ezért feltétlenül azt szorgalmazta, hogy a KGST-tagországok szigorú specializációt valósítsanak meg.

A VSZ EFEF hosszú távra szóló határozata ismeretében ültek össze tanácskozni a KGST tagországok kommunista és munkáspártjai 1958. május 20–23-án. Az értekezleten az együttműködés továbbfejlesztésének kérdéseit, a nemzetközi munkamegosztás és termelészakosítás összehangolását vitatták meg. Második napirendi pontként, zárt ülésen tárgyalták meg a hadiipari specializáció kérdéseit. A napirendhez tartozó szovjet előterjesztés megállapította, hogy az 1956 nyarán aláírt jegyzőkönyv ellenére a tagországok között – főként elszámolási problémák miatt – nem jöttek létre szállítási szerződések. Ráadásul a VSZ EFEF döntése nyomán lényegesen megváltozott a haditechnikai szükséglet. A szovjet elképzelések szerint baráti, kölcsönös szállításokból kellene fedezni a katonai igényeket, s általában nem kell új hadiüzemeket építeni vagy bővíteni, kivéve az új iparágakat (vákuumtechnika stb.). A Szovjetunió kifejezte azon készségét, hogy a korábbi kedvező hitelfeltételekkel hajlandó szállítani a legkorszerűbb hadfelszereléseket a partnerországoknak. Az előterjesztésre reagáló magyar álláspont is az volt, hogy újra kell tárgyalni a teljes nomenklatúrát: újból meg kell határozni az egyes országok hadiipari profilját a már meglévő kapacitások figyelembe vételével. Az 1959–65. évi tervek, valamint a mozgósítási tervek mielőbbi összehangolásával is egyetértettek.²³

Az ülésen elvi deklarációk születtek, miszerint a népi demokráciák hadiiparainak specializációját racionálisabban kell megszervezni, valamint az 1965-ig szóló hadiipari és kölcsönös hadianyag-szállítási tervek kidolgozásánál is mindinkább törekedni kell a munkamegosztásra. A kevés konkrét intézkedés egyike az volt, hogy a tagországok maximális mértékben saját termelésből vagy kölcsönös szállításokból fedezzék hagyományos fegyverszükségeiteket, a lőszergyártást pedig minden tagországban folytassák.²⁴

A szakosítás és kooperáció gyakorlati kidolgozása azonban igencsak hosszadalmas folyamatnak bizonyult. 1959-ben a HEÁB éves értekezletén túl a fegyvernemenkénti és termékágankénti szekciók és munkacsoportok közel húsz ülést tartottak, kevés kézzelfogható eredménnyel. A fizetési feltételek meghatározásától a katonai rádiótechnikai készülékek addig eltérő műszaki követelményeinek egységesítéséig számtalan problémára kellett megoldást találni, lehetőleg minden fél érdekét szem előtt tartva.²⁵

²³ A Szovjet Fél elgondolásai a hadiipar termelése és a haditechnikai kölcsönös szállítások tervei összehangolásának kérdésében. d. n. MOL XIX-A-16-i 8. d., Előterjesztés a[z MSZMP] Politikai Bizottsághoz a május 20-án Moszkvában kezdődő felsőszintű tárgyalásokra vonatkozólag. MOL XIX-A-16-i 10. d.

²⁴ Beszámoló a KGST Hadiipari [Együttműködési] Állandó Bizottságának 1959. évi munkájáról és további tevékenységéről. A KGST Hadiipari Együttműködési Állandó Bizottsága 5/60. sz. ülése jegyzőkönyvének melléklete. Moszkva, 1960. október 4–6. MOL XIX-F-6-dd 60. d.

²⁵ Uo.

A HEÁB és munkacsoportjai a következő év folyamán is jelentős energiát fordítottak a hadiipari fejlesztéseknél közös irányok meghatározására és a szabványosításra, hogy a különböző országokban fejlesztett eszközök és alkatrészek egymással csereszabatosak, a kommunikációs eszközök pedig kompatibilisek legyenek. Továbbá megkezdődött a berendezések és technológiák egységesítése is, amely például a lőszergyártásnál már ekkor pénzben kimutatható megtakarításokat eredményezett. A KGST HEÁB 1960. október 4–6. közötti moszkvai értekezletén többek között jóváhagyta a kis sorozatban gyártott és specializálható lőszerkezes nomenklatúráját, valamint számos híradástechnikai eszköz egységes műszaki követelményeit. Magyar szempontból talán a legfontosabb döntés a katonai rádiótechnikai eszközök gyártásának végleges felosztása volt: hazánkra hétféle eszköz jutott (különböző rádióállomások, rádiórelé-vonalak, televíziós és távíróberendezések).²⁶ A HEÁB felosztotta a kezelhetetlennek bizonyult szekciókat és munkacsoportokat, s magához vont minden feladatot. Így az egyes országok delegációi, valamint a bizottság moszkvai titkársága kapott komolyabb szerepet az éves ülések előkészítésében. A HEÁB felkérte továbbá a VSZ EFEF-et, hogy mielőbb dolgozza ki az új hadiipari cikkek kifejlesztésére vonatkozó harcászati-műszaki követelmények bevezetési rendjét.²⁷

Az 1960-as évek elején ugyanakkor két tényező gyorsította fel a keleti blokk hadiiparának fejlesztését: a berlini válság és a szovjet katonai doktrína átalakulása. Utóbbinak leglényegesebb eleme a nukleáris fegyverek tömeges alkalmazása volt. Ez pedig azzal járt, hogy minden VSZ-tagország hadseregét ki kell képezni a legmodernebb nukleáris eszközökkel való harcra. Ugyanakkor nem maradhatott el a hagyományos haderők fejlesztése sem, mert az atomcsapást követően rájuk várt a maradék NATO-erők „villámháborús” gyorsaságú felszámolása.²⁸ Mindegyik tényező egy irányba hatott: gyorsított ütemben kell modernizálni az ütközőzónában található kelet-európai szövetségesek haderejét.

Gyorsított átfegyverzési program

Az átfegyverzési és modernizálási programot a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete (PTT) hagyta jóvá 1961. március 28–29-i moszkvai ülésén. A projektben a tagországok mindösszesen 2,8 milliárd rubel értékű katonai beruházást-fejlesztést irányoztak elő a következő négy évre. (Az összeg az azévi szovjet katonai kiadások kb. 70%-át tette ki, és akkori folyó áron 39 milliárd forintra rügött.)²⁹

A PTT határozatából következő gyakorlati kérdéseket a KGST HEÁB 1961. július 25–27-i moszkvai ülésén vitatták meg. Ezen a következők szerint véglegesítették a főbb haditechnikai cikkek gyártásának elosztását:

²⁶ A KGST Hadiipari Együtműködési Állandó Bizottsága 5/60. sz. ülésének jegyzőkönyve. 1960. október 4–6. MOL XIX-F-6-dd 60. d., továbbá A KGST Hadiipari [Együtműködési Állandó] Bizottságának 1960. évi munkájáról és további tevékenységéről szóló beszámoló. 1961. március 26. MOL XIX-F-6-dd 61. d.

²⁷ A KGST Hadiipari Együtműködési Állandó Bizottsága 5/60. sz. ülésének jegyzőkönyve. 1960. október 4–6. MOL XIX-F-6-dd 60. d.

²⁸ Baev 2003 7. o., Uhl 2002. 1–2. o.

²⁹ Uhl 2002. 1–2. o.

<i>Haditechnikai cikk megnevezése</i>	<i>A szakosított ország</i>
<i>Rakéta-technika:</i>	
„levegő–levegő” rakéták	Csehszlovákia, Lengyelország
páncéltörő lövedékek	Csehszlovákia, Lengyelország
<i>Repülő-technika:</i>	
vadászrepülőgépek	Csehszlovákia
<i>Páncélos anyagok:</i>	
kerekes páncélozott szállító járművek	Magyarország, Románia, Csehszlovákia, Lengyelország
<i>Híradástechnikai eszközök:</i>	
század rádióállomás	Románia, NDK, Lengyelország (saját részre)
ezred, zászlóalj és tüzérségi rádióállomások	Csehszlovákia

A táboron belüli csúcstechnikát előállító szovjet hadiipar kapacitásainak tehermentesítése érdekében a bizottság úgy határozott, hogy az alkatrészek, szerkezeti részegységek és anyagok termelését minden tagállamnak magának kell megoldania. A szövetségen belüli munkamegosztás érdemi megvalósítása változatlanul igen vontatottan haladt. A tagországok hosszas tárgyalásokkal ugyan elvégezték a főbb haditechnikai cikkek termelési előirányzatainak pontosítását és az 1963–1965 közötti kölcsönös hadiipari szállítási tervek összehangolását, de az új haditechnikai cikkek gyártásának bevezetése miatt sem az előirányzatokat, sem a szállítási igényeket nem tudták véglegesíteni. A tagországok ezeket a kérdéseket az év végéig kétoldalú tárgyalásokon kívánták egymás között tisztázni.³⁰

Augusztusban a szocialista országok kommunista és munkáspártjai vezetőinek moszkvai értekezletén ismételten megerősítették a modernizálásról szóló márciusi döntést. Meghatározták továbbá a két fő fejlesztési prioritást: a légvédelem és a gépesített erők korszerűsítését.³¹ A hónap végén aztán – a berlini krízis éleződése miatt – a VSZ EFEF ultimátumszerű parancsban adott utasítást a fejlesztési program radikális gyorsítására: a Magyar Néphadseregnek is egy hónapon belül kellett készen állnia a „teljes értékű harci alkalmazásra”, azaz egy esetleges háború megvívására.³²

A következő hónapokban a válságot ugyan sikerült békés úton megoldani, ám az átfegyverzés fokozott tempója nem csökkent. A VSZ haderői integrációjának egyik első

³⁰ OT Katonai Főosztálya: Az érdekelt KGST országok képviselői értekezletéről készült 1/61. sz. jegyzőkönyv. 1961. július 25–27. MOL XIX-F-6-dd 61. d.

³¹ *Békés* 2004. 4–5. o.

³² Magyar Néphadsereg Vezérkara: Előterjesztés a Honvédelmi Tanácshoz – Jelentés a Magyar Néphadsereg feladatairól. 1961. szeptember 4. HL MN 1963/T 68/015/4. 6. cs. 1–12. d. 1961. október 1-jéig a következő intézkedéseket kellett megtenni: három gépkocsizó lövészadosztályt átszervezni, egy hadosztályt pedig mozgósítás után teljes harcértékű hadosztállyá feltölteni, megkezdeni egy harcokocsizó hadosztály felállítását, felülvizsgálni és pontosítani a hadművelti tervet. Továbbá szeptember 15-ig előkészíteni öt, egyenként ezer tonna kapacitású gépkocsi-zászlóaljat, nagy mennyiségű üzemanyag-tartalékok képezni a szövetséges csapatok számára, valamint megteremteni az elhelyezési feltételeket az újonnan Magyarországra érkező szovjet harcászati és hadművelti rakétacsapatok, illetve vadászrepülő ezred számára. Lásd *uo*.

fontos lépése volt 1962 tavaszán a szövetség egységes honi légvédelmi rendszerének kiépítése az EFEF egyik főparancsnok-helyettesének irányítása alatt.³³

A dinamikusan növekvő kölcsönös – civil és haditechnikai – szállítások mindinkább megkövetelték az egyeztetési mechanizmusok átalakítását, a sokoldalú koordináció biztosítását. Mindez KGST-n belüli intézményi reformokat is megkívánt. A tagállamok kommunista és munkáspártjai képviselői 1962. június 6–7-i moszkvai tanácskozásukon nemcsak hogy elfogadták „A szocialista nemzetközi munkamegosztás alapelvei” című dokumentumot, hanem 7-én, a KGST XVI. (rendkívüli) ülészakán – a tagországok kormányfőinek helyetteseiből – megalakították a KGST Végrehajtóbizottságát (VB). A testület alakuló ülésén deklarálta, hogy a szocialista integráció első szakasza lezárult, és a fő feladat – a szervezeti keretek kialakítása után – immár a termelési együttműködés megszervezése és kiszélesítése, valamint a nemzetközi munkamegosztás hatékonyságának növelése.³⁴

Fél évvel később, a reformok következő lépéseként – a KGST VB 1962. decemberi, bukaresti ülésén – döntöttek a KGST Titkárságának újjászervezéséről.³⁵ A KGST központi apparátusában az ekkor meghatározott szervezeti rend, státuszleírás szerint az „Általános Osztály” fedőnevet viselő hadiipari osztály 30 fős létszámot kapott, amely így a nagyobb osztályok közé tartozott.³⁶

A KGST Titkárságának ez az Általános Osztálya felelt a HEÁB tanácskozásainak megszervezéséért, beleértve az összes napirendre kerülő előterjesztés, vitaanyag és ajánlás előkészítését. Így ez az osztály végezte „A KGST HEÁB tagállamaiban folyó haditechnika gyártás nemzetközi specializációjának és kooperációjának elvei” című dokumentum véglegesítését is, amelyet 1963. április 20–25-i ülésén fogadott el a HEÁB.³⁷ A határozatban a munkamegosztás és kooperáció alapvető céljai között sorolták fel a meglévő kapacitások racionális kihasználását és fejlesztését, a létrehozott technika műszaki színvonalának szakadatlan korszerűsítését. Rögzítették, hogy a specializáció és kooperáció a „bizottság összes tagállamai érdekeinek figyelembe vételével”, a szakosítás sokoldalúan történik, az összes tagállam folyamatos tájékoztatása mellett. A dokumentum szerint a gyártás-specializálási ajánlásokat a bizottság dolgozza ki, s azok mindaddig érvényben maradnak, amíg olyan új körülmények nem merülnek fel, melyek korrekciót igényelnének. Leszögezték, hogy mindez egyet jelent az indokolatlan párhuzamosságok felszámolásával és a gyártási sorozatnagyságok emelkedésével. Egy-egy terméket (termékcsoportot) egy-egy országra kell osztani, s legfeljebb ha annak nincs elegendő kapacitása, akkor lehet kettőre. Az adott terméket elvállaló ország kötelezettséget is vállal a többi tagországok igényeinek kielégítésére.

A KGST VB 1963. július 2-i moszkvai ülészakájának zárt ülésén értékelték a KGST Titkárság Általános (Hadiipari) Osztálya addigi működését. Ekkor határozták meg az osz-

³³ Határozvány a Varsói Szerződésben részt vevő államok egységes honi légvédelmi rendszeréről. Az MSZMP PB 1962. március 20-i ülésjegyzőkönyvének melléklete. MOL M-KS 288. f. 5. cs. 261. ó. e. 42–50. o.

³⁴ *Meisel* 14., 16–17. o. A KGST Végrehajtó Bizottsága feladatáról és hatásköréről részletesen: *Meisel* 64–65. o.

³⁵ A KGST Titkársága osztályainak beosztása az együttműködési bizottságok, állandó bizottságok és értekezletek tagolódását képezte le. A titkárság civil részlegeinek működéséről lásd *Meisel* 70–71. o.

³⁶ KGST VB harmadik ülés jegyzőkönyve. Bukarest, 1962. december. MOL XIX-F-6-na 1011. d.

³⁷ KGST HEÁB 8/63. sz. jegyzőkönyv, Moszkva, 1963. április 20–25. HL OT 107. d.

tály végleges szervezetét, 25 fővel. A HEÁB titkárságaként funkcionáló osztálynak a KGST apparátusán belüli nagy önállóságát mutatja, hogy munkáját teljes körűen a HEÁB elnöke irányította, s a KGST Titkársága kizárólag a bizottság és az osztály szervezési és gazdasági ügyeit intézhette. A szovjetek változatlan szervezetbeli primátusát mutatta, hogy az osztály teljes szakértői állománya a Szovjet Hadseregéből verbuválódott. Úgy látszik a szovjetek még a szövetségeikben sem bíztak meg maradéktalanul, mert nem járultak hozzá, hogy a tagországok mozgósítási és háborús felkészülési munkáját sokoldalúan koordinálják a HEÁB-on belül, hanem ragaszkodtak a kétoldalú egyeztetések rendszeréhez.³⁸

A Varsói Szerződés tagállamaiban az 1961. márciusi program alapján végzett fejlesztéseket a PTT 1963. július 26-i moszkvai tanácskozásán tekintették át. Megtárgyalták és elfogadták Grecskó marsall, a VSZ EFEF parancsnokának jelentését, amely az előző két év munkájának értékelésén túl rögzítette az 1970-ig teljesítendő feladatokat is. A PTT ennek alapján elfogadott határozata nyugtázta, hogy „jelentősen növekedett a [VSZ-]csapatok technikai felszerelése, gépesítése és korszerű fegyverfajtákkal való ellátottsága”. A határozatban összegezték a korábbi kétoldalú szerződésekben vállalt kötelezettségek rendszerét is.³⁹

A Grecskó-jelentés kapcsán hozott határozat nem tartalmazott számadatokat, így csak későbbi, nyugati forrásokból mutatható ki kiadási növekmény mértéke. A SIPRI⁴⁰ 1969-es adatai szerint a VSZ tagországai három év alatt (1963-ra 1960-hoz képest) átlagosan 1,4-szeresére emelték a haderejükre fordított összegeket, ezen belül a Szovjetunió másfélszeresére, Magyarország pedig a kétszeresére emelte ezirányú költését. (Lásd az 1. táblázatot.)

A KGST HEÁB soron következő – 1963. november 28 – december 3. közötti moszkvai – ülésén egyfelől pontosították a hadiipari specializáció és kooperáció alapelveit, másfelől elfogadták a bizottság alapszabályát. Ebben részletesen szabályozták a testület feladatait és hatáskörét, az ajánlások és határozatok meghozatalát és érvényét, valamint a bizottságnak a KGST Titkárság Általános (Hadiipari) Osztályához való viszonyát. A HEÁB székhelyhelyeként Moszkvát nevezték meg, ahol évente legalább kétszer üléseznie kellett.⁴¹

³⁸ Jegyzőkönyv a KGST Végrehajtó Bizottság 7. üléséről a hadiipar kérdéseivel kapcsolatban. Moszkva, 1963. július. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Központi Irattára 855/1/26.

³⁹ A Varsói Szerződésben résztvevő államok Politikai Tanácskozó Testületének 1963. július 26-i határozata – Grecskó elvtársnak, az Egyesített Fegyveres Erők Főparancsnokának a Varsói Szerződésben résztvevő államok Egyesített Fegyveres Erői harcászultságával és harckiképzési állapotával kapcsolatban tett jelentéséről. MSZMP PB 1963. szeptember 10-i ülésjegyzőkönyvének melléklete. MOL M-KS 288. f. 5. cs. 312. ó. e. 81–83. p.

⁴⁰ A Stockholm International Peace Research Institute 1969-ben jelentette meg első ízben évkönyvét a világ katonai kiadásairól és fegyverkereskedelméről. A kutatóintézetről és kiadványairól lásd bővebben: www.sipri.org.

⁴¹ A KGST HÁB 1963. november 28 – december 3. között Moszkvában megtartott 9/63. sz. ülésének jegyzőkönyve. HL OT 108. d.

1. táblázat

*A Varsói Szerződés tagállamainak katonai kiadásai
millió USA-dollárban, 1960. évi változatlan áron,
a Benoit-Lubell-féle korrekciós árfolyamon
1959 és 1965 között*

<i>Ország/Év</i>	<i>1959</i>	<i>1960</i>	<i>1961</i>	<i>1962</i>	<i>1963</i>	<i>1964</i>	<i>1965</i>
Bulgária	140	154	186	214	219	210	188
Csehszlovákia	1 014	1 035	1 125	1 276	1 315	1 262	1 180
NDK	[550]	[630]	[710]	807	808	809	820
Magyarország	144	[174]	204	284	348	343	277
Lengyelország	915	936	1 062	1 121	1 250	1 308	1 397
Románia	365	[380]	[395]	414	435	436	481
<i>VSZ a Szovjetunió nélkül</i>	<i>3 198</i>	<i>3 379</i>	<i>3 752</i>	<i>4 186</i>	<i>4 445</i>	<i>4 439</i>	<i>4 416</i>
Szovjetunió	22 310	22 143	27 619	30 238	33 095	31 667	30 476
<i>Teljes VSZ összkiadása</i>	<i>25 508</i>	<i>25 522</i>	<i>31 371</i>	<i>34 424</i>	<i>37 540</i>	<i>36 106</i>	<i>34 892</i>

Forrás: SIPRI Yearbook 1969/70. 268–269. o. A szögletes zárójelbe tett adatok becslött értékek.

Az 1964-es év fő feladata már a következő öt éves tervperiódus, az 1966–1970. közötti hadiipari beruházási és termelési tervek összehangolásának megkezdése volt. A HEÁB 1964. május 12–14-i moszkvai ülésén a páncéljárművek és harckocsik gyártásmegosztásán túl ez volt a legfontosabb napirendi pont.⁴² A következő fél évtized termelési kérdéseiről tárgyalva egy régi probléma merült fel ismét: a hadiüzemek kapacitásainak kihasználatlansága. Ennek oka nemcsak az 1950-es évekre visszavezethető túlméretezettség volt, hanem a partnerországok fegyelmezatlansége is. Egyrészt eltúlzott igényeket jeleztek az előzetes tárgyalások során, másrészt kiderült: egyes országok nem tartják be a szakosítási ajánlásokat, és különféle okokból nem a specializált országtól rendelik meg az adott haditechnikai cikket, hanem inkább a Szovjetuniótól. Ezért a HEÁB 1965. április 9–13-i moszkvai ülésén a megállapodások fegyelmezettebb betartására, valamint az 1966–70. évi kölcsönös szállítások fokozására és a nemzetközi kooperáció intenzifikálására szólította fel a tagországokat.⁴³ Érdemes arra is emlékeztetni, hogy részben ezek a kapacitáskihasználási problémák ösztökélték a közép-kelet-európai

⁴² A KGST HÁB 1964. május 12–14. között Moszkvában megtartott 10/64. sz. ülésének jegyzőkönyve. HL OT 109. d.

⁴³ Az OT jelentése a KGST HÁB 1965. április 9–13. között Moszkvában megtartott 11/65. sz. üléséről. HL OT 110. d.

szocialista országokat arra, hogy új piacot keressenek a felesleges haditechnikájuknak. A megoldást a szocialista orientációjú közel-keleti arab országok jelentették, amelyek 1966–67-től exponenciálisan növekvő megrendelésekkel látták el a VSZ hadiiparát.⁴⁴

A KGST-n belüli hadiipari termelésről még a katonai kiadásokhoz hasonló kimutatás sem áll rendelkezésre, de az bizonyos, hogy minden VSZ-tagország tekintélyes és növekvő összegeket fordított a korszerű fegyverek, járművek és haditechnikai eszközök beszerzésére. A kölcsönösen növekvő mértékű szállítások minden félnél fellendítették a haditechnikai exportot: Magyarországon például 1963 és 1967 között megduplázódott a részaránya a teljes hadiipari termelésen belül. (Lásd a 2. táblázatot.)

2. táblázat

A magyar haditechnikai termelés százalékos megoszlása az értékesítés helye szerint, 1963 és 1967 között

<i>Értékesítés helye/Év</i>	<i>1963</i>	<i>1964</i>	<i>1965</i>	<i>1966</i>	<i>1967</i>
Külföld	24,0	35,1	44,5	40,7	47,3
Belföld	76,0	64,9	55,5	59,3	52,7

Forrás: A hadiipar helyzetének és szerkezetének alakulása 1963–1967 évek között. 6. o.

A blokkon belül forgalomba kerülő katonai cikkek mind nagyobb része került ki a szakosított és nemzetközi együttműködéssel készülő termékek közül. 1963-ban például hazánk 850 millió forintnyi, a teljes haditechnikai termelés harmadára rugó exportjának közel felét kooperációban gyártott híradástechnikai termékek adták.⁴⁵ A III. ötéves terv időszakában (1966–1970) főként a katonai híradástechnikai berendezések és műszerek esetében növekedett ez a részarány: a rubelelszámolású export döntő részét specializált termékek adták.

Motivációk, hatékonyság

A termelés szakosítása ugyan a kommunista ideológia azon alaptételén nyugodott, hogy ki kell küszöbölni minden lehetséges párhuzamosságot és versenyt, ugyanakkor volt bizonyos racionalitása a szinte zárt rendszerként működő KGST-n belüli munkamegosztásnak. A kölcsönös együttműködés intenzifikálására a kisebb tagországok természetesen jobban rá voltak szorulva, mint a Szovjetunió. A kelet-közép-európai nemzetgazdaságok ugyanis mind hasonló gondokkal küzdöttek: a szűk belföldi piac korlátozott termelési lehetőségeket, gazdaságtalan szérianagyságokat és rugalmatlanságot eredményezett hadiiparukban (is). Haditechnikai vállalataik ezért részben civil ter-

⁴⁴ A közel-keleti fegyverszállítások magyar vonatkozásairól lásd *Germuska* 2003.

⁴⁵ KGM: Jelentés a Honvédelmi Bizottság részére – A KGM 1963. évi haditechnikai termelési, elosztási és műszaki fejlesztési tervének teljesítéséről. 1964. január 29. MOL XIX-F-6-v 144. d.

mékek gyártásával, részben nemzetközi együttműködéssel és munkamegosztással igyekeztek szabadulni ebből a csapdából. A specializáció és a növekvő export tehát hatékonyan segítette a nyereséges termelési szériák elérését és a kapacitások kihasználását.⁴⁶

A Szovjetunió ugyancsak profitált a KGST-együttműködésből. A hagyományos fegyverzetek, illetve a lőszeres esetében a gyártási feladatok kiosztásával sikerült tehermentesíteni a szovjet hadiipari komplexumot, amely így a legmodernebb iparágakra koncentrálhatta erőforrásait (rakéta-, lézer-, infratechnológia, űrkutatás stb.). A partnerországoknak gyártásra átadott eszközök és technológiák után a Szovjetunió licencdíjakat szedett, és egyedileg engedélyezte minden licencben készülő haditechnika további, harmadik országba (Közel-Kelet stb.) irányuló exportját.

Mindegyik félnek kedvező volt, hogy a haditechnika esetében ötéves, illetve éves egyezmények és jegyzőkönyvek rögzítették a kölcsönösen ki- és beszállítandó termékek és anyagok listáját, mennyiségét, az ellentételezést, valamint a fizetési és hitelkonstrukciókat. A tagországok tehát elvileg biztos és távlatilag is tervezhető felvevő piacot jelentettek, amennyiben sikerült megfelelő nyereséget (vagy legalább az önköltséget fedező) árat kialakítani a kölcsönös tárgyalások során. A haditechnikai szállítások ráadásul KGST szinten is hozzájárultak a külkereskedelmi egyenlegek kiegyensúlyozásához.

Magyar szempontból is sikerként könyvelhető el a KGST hadiipari együttműködéshez való csatlakozás. A szakosításnál ugyanis Magyarország olyan haditechnikai termékek gyártását vállalta el (kapta feladatul), amelyek összhangban voltak a hazai iparfejlesztés fő irányjaival: a híradástechnika, a műszeripar és a járműgyártás fejlesztésével. A specializált termékek dinamikusan növekvő exportjával egyrészt sikerült nyereségesé tenni a haditechnikai vállalatok többségét, másrészt az 1960–70-es évek fordulójára ellentételezni lehetett a nagy értékű, korszerű fegyverzetrendszerek importját.

⁴⁶ *Dimitrov* 2002. 13–14. o.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Beav* *Beav, Jordan*: The Evolution of the Warsaw Pact Organizational Structure and Decision Making Process, 1955–1969. Paper on the MHWG 3rd International Seminar Prague, 7–11 April 2003. „NATO and Warsaw Pact – The Formative Years 1948–1968”
- Békés* *Békés, Csaba*: Hungary and the Warsaw Pact, 1954–1989: Documents on the Impact of a Small State within the Eastern Bloc. 2004. www.isn.ethz.ch/php
- Brine* *Brine, Jenny* (compiler): COMECON – the Rise and Fall of an International Socialist Organization. New Brunswick, 1992. Transaction Publ.
- Dimitrov* *Dimitrov, Dimitar*: The Restructuring and Conversion of the Bulgarian Defence Industry during the Transition Period. Bonn, 2002. Bonn International Center for Conversion. (Paper 22)
- Germuska* *Germuska Pál*: A közel-keleti haditechnikai export kezdetei. In: Évkönyv 2003 XI. Budapest, 2003, 1956-os Intézet. (Szerk. *Rainer M. János, Ständeisky Éva.*) 79–91. o.
- A hadiipar helyzetének és szerkezetének alakulása 1963–1967 évek között. A hadiipar helyzetének és szerkezetének alakulása 1963–1967 évek között. [Budapest], 1968, KSH [Középgépipari Osztály].
- Meisel* *Meisel János*: A KGST 30 éve. Budapest, 1979.
- Okváth* *Okváth Imre*: Bástya a béke frontján. Magyar haderő és katonapolitika 1945–1956. Budapest, 1998.
- Rákosi* *Rákosi Mátyás*: Visszaemlékezések. 1940–1956. (Szerk. *Feitl István, Gellériné Lázár Márta, Sipos Levente.*) Budapest, 1997. 1–2. k.
- SIPRI *SIPRI Yearbook of World Armaments and Disarmament 1969/70*. Stockholm, 1970, Stockholm International Peace Research Institute [SIPRI].
- Szelecki* *Szelecki György*: Mit kell tudni a KGST-ről? Budapest, 1986.
- Thürmer* *Thürmer Gyula*: A Magyar Néphadsereg Vezérkara Anyagtervezési és Közgazdasági Csoportfőnöksége története. Kézirat, 1981. HL MN Különgyűjtemény A II/b-8.
- Uhl* *Uhl, Matthias*: Nuclear Warhead Delivery Systems for the Warsaw Pact, 1961–65: Documents from the Russian State Archives of Economics and the German Federal Military Archives on the Reorganization and Modernization of the Armed Forces of the Soviet Bloc. 2002. www.isn.ethz.ch/php

Pál Germuska

COOPERATION IN THE FIELD OF ORDNANCE INDUSTRY
IN THE COMECON, 1956-1965

Summary

There have hardly been any general works published in the past twenty years on the COMECON and the economic cooperation of its member countries, although it is widely known and accepted that this form of socialist integration influenced the prospects of national economies and their scope for action significantly. In the study, the author examines the establishment of the institutional frames of the COMECON, and the functioning of its coordination mechanisms, from the point of view of ordnance industry. The reader also gets the answers to the following questions: why was the Soviet Union interested in the distribution of munitions production and what motivated small member states like Hungary? Cooperation in the field of ordnance industry in the COMECON can be considered as a success for Hungary. The country specialised in the production of such technical items that fitted in with the guidelines of Hungarian industrial development in telecommunications, precision engineering and vehicle manufacturing. The dynamic increase in the export of specialised products turned munitions industry into a profit-making business on the one hand, and provided an effective means of compensation for the import of modern, valuable armaments systems by the early 1970s on the other hand.

Pál Germuska

COOPÉRATION EN MATIÈRE D'INDUSTRIE MILITAIRE
DANS LE CADRE DU CAEM, 1956-1965

Résumé

Ces vingt dernières années, les travaux de synthèse publiés sur le CAEM et la coopération économique de ses pays membres ont été peu nombreux, alors que selon l'opinion généralement répandue et admise, le fonctionnement de l'intégration socialiste a considérablement influé sur les possibilités et la marge de manœuvre des économies nationales. Cette étude examine, dans le domaine de l'industrie militaire, la mise en place des cadres institutionnels de la coopération et le fonctionnement des mécanismes de concertation. Elle accorde une attention particulière aux motivations des pays partenaires: Pourquoi l'Union soviétique était-elle intéressée dans le partage de la production en matière de technique militaire et quels étaient les intérêts des pays membres plus petits dont la Hongrie? Du point de vue de notre pays, la participation dans la coopération CAEM dans le domaine de l'industrie militaire était une réussite. En effet, la Hongrie s'est spécialisée dans la fabrication des produits techniques militaires en accord avec les directions principales du développement national industriel: techniques de communications, industrie d'instruments de précision, fabrication de véhicules. D'une part, l'exportation en forte augmentation de ces produits spécialisés a réussi à assurer la rentabilité de la plupart des entreprises de technique militaire, d'autre part elle a permis de couvrir, au tournant des années 1960-1970, l'importation des dispositifs d'armement modernes et coûteux.

КРИЕГИСИДУСТРИЕЛЛЕ КУОПЕРАТИОН ИМ РАХМЕН ДЕС РГВ, 1956–1965

Resümee

Über den RGW und die wirtschaftliche Kooperation der darin teilnehmenden Länder sind in den vergangenen zwanzig Jahren kaum zusammenfassende Werke erschienen. Parallel dazu ist es aber eine weit verbreitete und anerkannte Auffassung, dass die Wirksamkeit der sozialistischen Integration die Möglichkeiten und den Spielraum der einzelnen Volkswirtschaften stark beeinflusste. Die Studie untersucht die Herausbildung des institutionellen Rahmens der Kooperation innerhalb des RGW und das Funktionieren der Schlichtungsmechanismen in der Kriegsindustrie. Dabei wird das besondere Augenmerk auf die Motivationen der Partnerländer gerichtet: warum war die Sowjetunion an der Aufteilung der kriegstechnischen Produktion interessiert und welche Interessen trieben die kleineren Mitgliedsstaaten, darunter Ungarn, an. Aus ungarischer Sicht gilt der Beitritt zur kriegsindustriellen Kooperation des RGW als Erfolg. Bei der Spezialisierung übernahm Ungarn die Herstellung von kriegstechnischen Produkten, die mit den Hauptrichtungen der ungarischen Industrieförderung in Einklang waren: mit der Entwicklung der Fernmeldetechnik, der Geräteindustrie und der Fahrzeugproduktion. Mit dem dynamisch ansteigenden Export der spezialisierten Produkte konnte einerseits die Mehrheit der kriegstechnischen Unternehmen gewinnbringend gemacht, andererseits der Import von modernen Rüstungssystemen von großem Wert bis zur Wende der 1960-1970er Jahre kompensiert werden.

Пал Гермушка

СОТРУДНИЧЕСТВО В ОБЛАСТИ ВОЕННОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ
В РАМКАХ СЭВ В 1956-1965 ГГ.

Резюме

Об организации СЭВ и экономическом сотрудничестве ее государств-участников в последние двадцать лет едва была опубликована обобщающая работа, хотя в широких кругах известен и общепринят взгляд о том, что действие социалистической интеграции оказывало энергичное влияние на возможности отдельных национальных экономик и сферу их движения. В настоящей статье исследуется складывание официальных рамок сотрудничества внутри организации СЭВ и функционирование механизмов согласования. Особое внимание автор статьи уделяет рассмотрению мотиваций стран-партнеров: почему СССР был заинтересован в распределении военно-технического производства, и какие интересы подвигали более мелкие страны-члены ВД, в том числе и Венгрию. С венгерской точки зрения можно расценивать как успех присоединение Венгрии к военно-промышленному сотрудничеству стран СЭВ. При специализации производства Венгрия взяла на себя производство таких военно-технических изделий, которые согласовывались с основным курсом развития отечественной промышленности: развитием техники связи, приборостроения, и производства средств транспорта. Благодаря динамически возраставшему экспорту специализированных изделий, во-первых удалось сделать рентабельными большинство военно-технических предприятий, а с другой стороны, и на рубеже 1960-1970 годов сбалансировать дорогостоящий импорт современных систем вооружения.

Az értelem bátorsága

TANULMÁNYOK
PERJÉS GÉZA EMLÉKÉRE

Argumentum